

บทปริทัศน์หนังสือ

**Aesthetic Constructions of Korean Nationalism:
Spectacle, politics and history¹**

สุพลธิ์ เตชะบุรณะ*
Suphontat Techaburana

* อักษรศาสตรบัณฑิต (ประวัติศาสตร์) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปัจจุบันกำลังศึกษาต่อในระดับปริญญาโท สาขาวิชา
ประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

Techaburana, S. (2016). 12(1): 197-206

Copyright © 2016 by Journal of Social Sciences, Naresuan University: JSSNU.

All rights reserved

AESTHETIC CONSTRUCTIONS OF KOREAN NATIONALISM:

spectacle, politics and history. (Asia's Transformations). By Hong Kal. London; New York: Routledge, 2011. xix, 164 pp. (Figures). ISBN 978-0-415-85752-9.

หนังสือเล่มนี้เป็นการรวบรวมบทความทางวิชาการของฮองคาล (Hong Kal) ซึ่งในปัจจุบัน (ข้อมูลที่ปรากฏในหนังสือ) เป็นรองศาสตราจารย์ทางด้านประวัติศาสตร์ศิลปะ ภาควิชาทัศนศิลป์ (Visual Arts Department) มหาวิทยาลัยยอร์ก (York University) จุดประสงค์ของหนังสือเล่มนี้โดยภาพรวมนั้น คาลมุ่งศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการเมืองกับการจัดงานเอ็กซ์โป (exposition) การจัดแสดงพิพิธภัณฑ์ และการจัดสิ่งแวดล้อมเมืองในคาบสมุทรเกาหลีนับตั้งแต่ช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 20 มาจนถึงปัจจุบันโดยญี่ปุ่น หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือเป็นการศึกษาความสัมพันธ์ดังกล่าวในช่วงสมัยอาณานิคมมาจนถึงปัจจุบัน โดยแนวคิดที่อยู่เบื้องหลังที่สำคัญที่คาลค้นพบและใช้เป็นข้อเสนอในการอธิบายบทความชุดนี้คือ “ชาตินิยมทางชาติพันธุ์” (ethnic nationalism) อันถือเป็นผลผลิตทางความคิดหนึ่งที่ถือกำเนิดขึ้นในประวัติศาสตร์สมัยใหม่ของเกาหลีนั่นเอง

โครงสร้างของหนังสือเล่มนี้ประกอบไปด้วยบทความทั้งหมด 6 บทความ โดยคาลได้แบ่งการนำเสนอบทความทั้งหมดนี้ออกเป็น 2 ส่วนใหญ่ๆ คือ ส่วนแรกจะเป็นการกล่าวถึงการจัดงานเอ็กซ์โป (exposition) ของญี่ปุ่นในคาบสมุทรเกาหลีช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 เป็นการเฉพาะ กล่าวคือ บทความแรกจะเป็นการวิเคราะห์การจัดงานเอ็กซ์โปครั้งแรกของญี่ปุ่นในคาบสมุทรเกาหลีในปี 1915 บทความที่สองจะเป็นการวิเคราะห์การจัดงานเอ็กซ์โปครั้งที่สองของญี่ปุ่นในปี 1929 ซึ่งทั้งการจัดงานทั้งสองนี้ คาลได้อธิบายความแนวคิดเบื้องหลังการจัดงานที่มีความแตกต่างกันอันนำไปสู่รายละเอียดและเนื้อหาของงานเอ็กซ์โปทั้งสองที่นำเสนอในพื้นที่สาธารณะมีความแตกต่างกันตามไปด้วย ส่วนบทความสุดท้ายในส่วนแรกนี้ คาลได้วิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงทางด้านการวางผังเมืองอันเป็นผลต่อเนื่องโดยตรงจากการจัดงานเอ็กซ์โปทั้งสองครั้งดังที่ได้กล่าวมาแล้ว โดยเน้นการพิจารณา 4 ประเด็นปลีกย่อยที่สำคัญ ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงทางด้านภูมิทัศน์และลักษณะกายภาพของพระราชวังคยองบก (Gyeongbok Palace) การวางผังเมืองในกรุงโซล การปรากฏของถนนและรถยนต์ และการใช้รถไฟ

ในขณะที่ส่วนที่สองของหนังสือเป็นการกล่าวถึงเนื้อหาเกี่ยวกับการจัดแสดงพิพิธภัณฑ์ในประเทศเกาหลีใต้และญี่ปุ่นเชิงเปรียบเทียบในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สองมาจนถึงปัจจุบัน โดยคาลใช้แนวคิดเรื่อง “ชาตินิยมทางชาติพันธุ์” มาเป็นกรอบหลักในการวิเคราะห์ที่ในบทความกลุ่มนี้ พิพิธภัณฑ์ที่คาลใช้เป็นกรณีศึกษานั้นมีอยู่ 4 แห่งด้วยกัน ประกอบด้วย The War Memorial of Korea (WMK) The Independent Hall of Korea (IHK) National Museum of Contemporary Art (NMCA) ของเกาหลีใต้ และพิพิธภัณฑ์ยะกุซัน (Yakushan) ซึ่งตั้งอยู่ในบริเวณศาลเจ้ายะสุคุนิ (Yasukuni) ของญี่ปุ่น สถานที่ทั้งสี่แห่งดังกล่าวนี้ คาลได้จับคู่เพื่อวิเคราะห์และอภิปรายเชิงเปรียบเทียบออกเป็น 2 คู่ ใน 2 บทความ คือบทความแรกเป็นการกล่าวถึง The War Memorial of Korea และพิพิธภัณฑ์ยะกุซันของญี่ปุ่นในเชิงเปรียบเทียบ ในบทความนี้คาลได้

แสดงความเห็นที่สำคัญออกมาประการหนึ่งคือ จากลักษณะที่ตั้งของสถานที่ทั้งสองนี้มีสภาพไม่ต่างจาก “เขตศักดิ์สิทธิ์” (temple) ที่แยกตัวออกจากบริบทสาธารณะตามคตินิยมของสังคมทั้งสองดินแดนในสมัยจารีต ซึ่งจะเห็นได้อย่างชัดเจนเป็นอย่างมากในกรณีของพิพิธภัณฑียะกุงชังดังจะได้กล่าวต่อไปข้างหน้า ส่วนบทความที่สองนั้น คาลได้เปรียบเทียบการถือกำเนิดของพิพิธภัณฑียะกุงชัง The War Memorial of Korea และ National Museum of Contemporary Art ซึ่งมีจุดร่วมกันที่สำคัญคือสถานที่ทั้งสองนั้นถือเป็นผลผลิตของแนวคิด “มินจุ” (Minjung หรือขบวนการของภาคประชาชน) ที่ได้กลายเป็นกระแสหลักของวัฒนธรรมการเมืองในทศวรรษที่ 1980 ภายหลังการปราบปรามการประท้วงของนักศึกษาที่เมืองกวางจู (Gwangju) ในสมัยประธานาธิบดีช็อนดูฮวาน ในขณะที่บทความที่สามซึ่งเป็นบทความสุดท้ายของเนื้อหาในส่วนที่สองนี้ คาลได้กล่าวถึงการปรับปรุงคลองชองเกยจอน (Cheonggyecheon) ในกรุงโซลเมื่อครั้งที่อดีตประธานาธิบดี อึมย็องบัก (Yi Myeong-bak) ดำรงตำแหน่งเป็นนายกรัฐมนตรีของกรุงโซลในช่วงปี 2002-2006 ที่ถือว่าเป็น “ผลงานชิ้นโบแดง” ก็ว่าได้ เนื่องจากนายอึมบักได้เปลี่ยนแปลงและปรับปรุงคลองแห่งนี้ซึ่งมีสภาพที่ “เน่าเสีย” ไม่ต่างจากคลองแสนแสบในกรุงเทพฯ ให้เป็นคลองที่ใสสะอาด รวมถึงการปรับลักษณะทางภูมิทัศน์ของคลองสายนี้ให้กลายเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญของกรุงโซล ในบทความส่วนนี้ คาลได้วิเคราะห์ในเชิงการเมืองเรื่องพื้นที่และการเปลี่ยนแปลงทางด้านทัศนคติ และวิถีชีวิตของคนที่อยู่อาศัยตามแนวของคลองสายนี้เป็นหลักสำคัญซึ่งผู้เขียนจะได้กล่าวถึงในรายละเอียดต่อไปเช่นกัน

สิ่งที่ถือว่าเป็น “จุดเด่น” ที่สุดของหนังสือเล่มนี้ในความคิดของผู้เขียนคือ วิธีวิทยาที่คาลใช้ในการอธิบายประวัติศาสตร์เกาหลีสมัยใหม่ (นับตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 20 มาจนถึงปัจจุบัน) กล่าวคือ ด้วยเหตุที่คาลเป็นอาจารย์ที่สำเร็จการศึกษาและสอนทางด้านประวัติศาสตร์ศิลปะมา ดังนั้นคาลจึงใช้วิธีวิทยาที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาทางด้านศิลปะมาเป็น “เครื่องมือ” ที่สำคัญในการ “เข้าถึง” ความจริงทางประวัติศาสตร์เกาหลีในช่วงนี้นอกจากการใช้เอกสารหรือหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรซึ่งมักจะได้รับการเน้นย้ำเป็นอย่างมากในกลุ่มนักประวัติศาสตร์โดยทั่วไป วิธีวิทยาที่คาลใช้ในการศึกษาบทความชุดนี้ประกอบไปด้วย แนวคิดทางด้านสัญศาสตร์ (semiotics) และวัฒนธรรมการมองเห็น (visual culture) เพื่อให้สอดคล้องกับหลักฐานที่ใช้ศึกษาคือ “วัตถุ” (object) และ “สถานที่” (place) เมื่อเป็นเช่นนี้อาจกล่าวได้อีกทางหนึ่งคือ การศึกษาประวัติศาสตร์ตามแบบที่ปรากฏในหนังสือเล่มนี้ถือเป็น “การวนซ้ำวัตถุ” (material turns) ในการวิจัยทางประวัติศาสตร์นั่นเอง

บทความแรกในหัวข้อ “Nationalism and Politics of Visual Comparison: The 1915 Korean Industrial Exposition” นั้นเป็นการกล่าวถึงการจัดงานเอ็กซโปครั้งแรกของญี่ปุ่นในกรุงโซลในปี 1915 ภายหลังจากการที่ญี่ปุ่นเข้ายึดครองคาบสมุทรเกาหลีเป็นอาณานิคมในปี 1910 โดยคาลชี้ให้เห็นความหมายที่แฝงอยู่จากการจัดงานเอ็กซโปครั้งนี้ของญี่ปุ่นคือ การจัดงานในครั้งนี้ถือเป็นการประกาศ “ความยิ่งใหญ่” ของญี่ปุ่นที่มีสถานะเทียบเท่าหรือมีสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมแบบเดียวกันกับโลกตะวันตกในขณะนั้น เนื่องจากงานเอ็กซโปถือเป็นการจัดแสดงความก้าวหน้าทางอุตสาหกรรมของแต่ละประเทศซึ่งมีต้นแบบมาจากการที่มหาอำนาจในโลกตะวันตกต้องการที่จะแสดงแสนยานุภาพทางด้านการเศรษฐกิจและการทหาร (การล่าอาณานิคม)

ให้เป็นທີ່ประจักษ์แก่โลกสาธารณะ เพราะฉะนั้นจากการที่ทางรัฐบาลญี่ปุ่นเลือกสถานที่จัดงานดังกล่าวในบริเวณพระราชวังคยองบกนั้น ถือเป็นการแสดงให้เห็นว่าญี่ปุ่นมีความเจริญทางเศรษฐกิจมากกว่าเกาหลี รวมทั้งยังเป็นการสลดภาพญี่ปุ่นในสายตาของชาวเกาหลีสมัยจาริต โดยเฉพาะราชสำนักของราชวงศ์โชซอน (Joseon dynasty) ซึ่งเป็นราชวงศ์สุดท้ายของเกาหลีก่อนที่จะสิ้นสุดลงในสมัยอาณานิคมว่าเป็นกลุ่มอนารยชน (wa) อีกด้วย นอกจากนั้นนโยบายของการจัดงานนี้ยังมีความหมายหนึ่งที่สำคัญคือ การที่ญี่ปุ่นมีความพร้อมในการนำพาคาบสมุทรเกาหลีไปสู่ความเป็นสมัยใหม่ (modernization) เฉกเช่นเดียวกันกับแนวคิด “ภาระของคนผิวขาว” ที่ชาติตะวันตกมักจะใช้เป็นข้ออ้างในการยึดครองดินแดนในโลกตะวันออกนั่นเอง

ส่วนบทความที่สองในชื่อ “Modeling The West, Returning to Asia: The 1929 Korean Exposition” นั้น เป็นภาคต่อจากบทความชิ้นแรก กล่าวคือ เป็นการกล่าวถึงการจัดงานเอ็กซ์โปครั้งที่ 2 ของญี่ปุ่นในปี 1929 ความเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ชัดจากการจัดงานในครั้งนั้นคือ การที่ญี่ปุ่นเน้นความกลมกลืนของภูมิทัศน์และอาคารสถานที่เข้ากับวัฒนธรรมเกาหลีให้มากขึ้น ซึ่งแตกต่างจากการจัดงานครั้งแรกในปี 1915 ที่อาคารสถานที่ที่ใช้จัดงานจะเป็นแบบตะวันตกเป็นส่วนใหญ่ หรือโปสการ์ดที่ใช้โฆษณาเชิญชวนในงานครั้งนี้ที่เป็นรูปสตรีญี่ปุ่นและเกาหลีในชุดพื้นเมืองถือพัดร่วมกัน โดยมีตัวอักษรที่แปลความได้ว่า “การเฉลิมฉลอง” (celebration) ปรากฏอยู่ใจกลางของพัดด้วย เป็นต้น ทั้งนี้สาเหตุที่สำคัญที่ทำให้แนวคิดเบื้องหลังในการจัดงานออกมาในลักษณะนี้คือ นโยบายที่เน้นวัฒนธรรมนำหน้าการเมืองของรัฐบาลญี่ปุ่นที่ใช้ปกครองเกาหลีในช่วงทศวรรษที่ 1920 อันเป็นผลสืบเนื่องโดยตรงจากเหตุการณ์ในวันที่ 1 มีนาคม ปี 1919² และในส่วนท้ายของบทความนี้ คาลได้กล่าวถึงปฏิกิริยาหรือความเห็นของปัญญาชนเกาหลีที่มีต่อการจัดงานเอ็กซ์โปครั้งนี้ในภาพรวมสามารถสรุปได้ว่า คนกลุ่มนี้มีมุมมองและทัศนคติต่องานนี้ในแง่ลบ โดยต่างมองว่างานนี้ถือเป็นสัญลักษณ์ของการขยายอาณานิคมทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่นในคาบสมุทรเกาหลี รวมทั้งยังเป็นพื้นที่การแสดงออกทางชนชั้นของกลุ่มชนชั้นสูงของเกาหลีผ่านการเข้าไปเดินชมงานดังกล่าวอีกด้วย

จากบทความทั้งสองชิ้นที่กล่าวมาข้างต้นมีประเด็นร่วมกันที่น่าสนใจอยู่ 2 ประการ ได้แก่ ประการแรกคือ การจัดจัดงานเอ็กซ์โปทั้งสองครั้งนั้นสะท้อนให้เห็นถึงแนวคิด “ความก้าวหน้า” (progress) อันเป็นคุณลักษณะที่สำคัญของสังคมแบบสมัยใหม่ที่เน้นความเจริญทางเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมเป็นหลักสำคัญ และประการที่สองคือ การจัดงานทั้งสองครั้งนี้นำไปเกิดความรู้สึกแตกต่างหรือแปลกแยกอย่างชัดเจนระหว่างชาวเกาหลีและชาวญี่ปุ่น โดยเฉพาะการสื่อสารผ่านอาคารสถานที่และวัตถุต่างๆ ที่จัดแสดงในงานที่สื่ออย่างชัดเจนว่าญี่ปุ่นมีความเจริญก้าวหน้ามากกว่าเกาหลี ดังนั้นจากความรู้สึกร่วมดังกล่าวที่เกิดขึ้นในหมู่ชาวเกาหลีเมื่อได้เข้าไปชมงานนั้น คาลมองว่ามันเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งในการกระตุ้นแนวคิดชาตินิยมให้มีความเข้มข้นมากขึ้นในหมู่ชาวเกาหลีด้วยกัน

ส่วนบทความที่สามในชื่อหัวข้อ “Seoul in Motion: Urban Form and Political Consciousness” เป็นการกล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงทางด้านผังเมืองในกรุงโซลภายหลังจากการที่ญี่ปุ่นเข้ามายึดครองคาบสมุทรเกาหลีเป็นอาณานิคมนับตั้งแต่ปี 1910 เป็นต้นมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของเมือง

ที่เกิดจากการจัดงานเอ็กซ์โปทั้ง 2 ครั้งทีกล่ามาแล้วข้างต้น ประเด็นที่คาลได้วิเคราะห์ในบทความส่วนนี้มีอยู่ 4 ประเด็นที่สำคัญ ประกอบด้วย ประการแรกคือ การเปลี่ยนแปลงทางด้านกายภาพของพระราชวังเคียงบก อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากการจัดงานเอ็กซ์โปดังกล่าว ประเด็นนี้คาลได้ตีความไว้อย่างน่าสนใจว่า การเปิดพื้นที่ให้สามัญชนสามารถเข้าไปชมงานในพระราชวังแห่งนี้ได้นั้นถือเป็นการทำลายความศักดิ์สิทธิ์ของพื้นที่ที่เคยมีมาแต่เดิมในสมัยจารีต และที่สำคัญคือการที่รัฐบาลญี่ปุ่นสร้างอาคารที่ทำการของข้าหลวงที่ญี่ปุ่นส่งมาปกครอง ซึ่งเป็นสถาปัตยกรรมแบบตะวันตกขึ้นมาดั่งพระราชวังแห่งนี้นั้น นายหนึ่งอาจตีความได้ว่าเกาหลีถูกญี่ปุ่นเข้าครอบงำทั้งทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมในฐานะ “อาณานิคม” ของญี่ปุ่นนั่นเอง ประการที่สองคือ การเปลี่ยนแปลงทางด้านผังเมืองที่ทางญี่ปุ่นได้จัดวางลักษณะทางกายภาพของเมืองใหม่ตามแบบกรุงโตเกียว นั่นคือการวางผังเมืองแบบ “Hausmannization” รวมทั้งการสร้างอาคารสูงและการติดป้ายโฆษณา นีออนซึ่งคาลเห็นว่าเป็นการจำลองภาพความเจริญของเมืองในญี่ปุ่นมาไว้ในกรุงโซล ประการที่สามคือ การเกิดขึ้นของถนนและรถยนต์ ประเด็นนี้ผู้เขียนมองว่ามีความน่าสนใจ เนื่องจากการขาดแคลนหลักฐานทางด้านลายลักษณ์อักษรที่สะท้อนมุมมองหรือทัศนคติต่อความเป็นสมัยใหม่ของคนเกาหลีโดยทั่วไป ดังนั้นคาลจึงใช้ “วรรณกรรม” มาเป็นหลักฐานในการอธิบายประเด็นนี้ และประการสุดท้ายคือ การใช้รถไฟซึ่งคาลเห็นว่ารไฟเป็นยานพาหนะที่ช่วยคลายความสำนึกเรื่องชนชั้นที่มีมาแต่เดิมในสังคมจารีตได้เป็นอย่างดีซึ่งเป็นปรากฏการณ์แบบเดียวกันกับที่เกิดขึ้นในอินเดียสมัยอาณานิคม เนื่องจากการที่คนต่างกลุ่ม ต่างชนชั้นมาอยู่ด้วยกันนั้นนับเป็นปัจจัยกระตุ้นที่ทำให้เกิดอารมณ์และความรู้สึกร่วมในฐานะคนชาติเดียวกัน และพัฒนาလာมาเป็นการแสดงออกทางด้านชาตินิยมในเวลาต่อมาของชาวเกาหลีนั่นเอง

ในบทความที่สืภายใต้ชื่อหัวข้อ “The Temple of Ethnic Nationalism: War Memorial Museums in Korea and Japan” นั้น คาลได้วิเคราะห์การนำเสนอเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์เชิงเปรียบเทียบระหว่าง The War Memorial of Korea (WMK) ของเกาหลีใต้ และพิพิธภัณฑ์ The Yukushan ของญี่ปุ่นซึ่งตั้งอยู่ในบริเวณศาลเจ้ายะสุกุนิ ตลอดจนยังได้วิเคราะห์ความหมายที่สามารถอ่านได้จากวัตถุและสถานที่ทั้งสองที่ศึกษาด้วย ประเด็นร่วมที่คาลค้นพบจากการศึกษาในเชิงเปรียบเทียบของพิพิธภัณฑ์ทั้งสองนี้ประกอบด้วย ประการแรกคือเรื่องสถานที่ โดยพิพิธภัณฑ์ทั้งสองตั้งอยู่ในพื้นที่เฉพาะที่แยกตัวออกจากปริมณฑลสาธารณะ ทำให้แลดูประหนึ่งเหมือนเป็น “เขตศักดิ์สิทธิ์” ตามคติจารีตของการสร้างศาสนสถาน ประการต่อมาคือ การนำเสนอเรื่องเล่าภายในพิพิธภัณฑ์ที่เน้นความเป็นชาตินิยมทางชาติพันธุ์สูงมาก กล่าวคือ ทางฝั่งพิพิธภัณฑ์ WMK ได้จัดวางโครงเรื่องวีรกรรมทางการทหารที่เน้นบทบาทของชาวเกาหลีเท่านั้น โดยมีได้ให้พื้นที่ของคนกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ที่มีส่วนร่วมในการทำสงครามทั้งในสมัยจารีตและในสมัยใหม่ ส่วนทางฝั่งพิพิธภัณฑ์ The Yukushan นั้นยังสะท้อนภาพในประเด็นนี้ได้อย่างชัดเจน นั่นคือการนำเสนอเนื้อหาที่เน้นความภาคภูมิใจในความยิ่งใหญ่ทางการเมืองและทางทหารของญี่ปุ่นอันเป็นภาพที่สอดคล้องและไปได้กับศาลเจ้ายะสุกุนิซึ่งเป็นสถานที่รวบรวมป้ายวีรชนของทหารญี่ปุ่นนับตั้งแต่สมัยโบราณมาจนถึงสงครามโลกครั้งที่สอง นอกจากนั้นความหมายที่แฝงอยู่ในพิพิธภัณฑ์แห่งนี้คือ การพยายามที่จะสื่อถึงความชอบธรรมในการทำสงครามมหาเอเชียบูรพาของญี่ปุ่นว่าเป็นการดำเนินการเพื่อปลดแอกชาติในเอเชียตามนโยบาย “วงศ์ไพบูลย์แห่งเอเชีย”

ในขณะนั้นอีกด้วย ในช่วงท้ายของบทความ คาลได้อภิปรายประเด็นเกี่ยวกับปัญหาที่สืบเนื่องมาจากการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์แห่งนี้ เช่น การที่เยาวชนรุ่นใหม่ของเกาหลีใต้ไม่สนใจการเข้าชมพิพิธภัณฑ์ WMK เท่าที่ควรจนทางพิพิธภัณฑ์ต้องปรับเปลี่ยนกลยุทธ์เพื่อดึงดูดให้คนกลุ่มนี้เข้ามาชมพิพิธภัณฑ์ เช่น การจัดแสดงคอนเสิร์ต การจัดแสดงทางวัฒนธรรม เป็นต้น หรือในกรณีของพิพิธภัณฑ์ The Yukushan นั้น ในช่วงทศวรรษที่ 1980 จะพบว่าฟังก์ชันหนึ่งที่น่าสนใจของพิพิธภัณฑ์แห่งนี้คือ การพยายาม “เชื่อมโยง” อดีตของญี่ปุ่นที่มีความยิ่งใหญ่ในโลกตะวันออกมาสู่เยาวชนรุ่นใหม่ที่กำลังหลงลืมความภาคภูมิใจนี้ไปผ่านวีรกรรมทางทหารที่ปรากฏในสถานที่แห่งนี้ ซึ่งนับเป็นการ “ปลุกเร้า” ความรู้สึกชาตินิยมขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง โดยเฉพาะจากกลุ่มอนุรักษนิยมใหม่ (neo-conservatism) อีกด้วย

ในขณะที่บทความที่ห้าของหนังสือเล่มนี้ในชื่อเรื่อง “Ancestor, The Avant-Garde, and The Making of Culture in Postcolonial Korea” เป็นการวิเคราะห์พิพิธภัณฑ์ 2 แห่งในเกาหลีใต้ในเชิงเปรียบเทียบอีกเช่นกัน คือ พิพิธภัณฑ์ Independent Hall of Korea (IHK) และพิพิธภัณฑ์ National Museum of Contemporary Art (NMCA) ซึ่งต่างสร้างขึ้นในช่วงทศวรรษที่ 1980 อันเป็นช่วงที่ประธานาธิบดีช็อนดูฮวาน (Chun Du-hwan) ดำรงตำแหน่งผู้ปกครองสูงสุดของประเทศในขณะนั้น โดยคาลได้ชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างบริบททางการเมืองในประเทศและระหว่างประเทศในช่วงนั้นที่มีส่วนให้รัฐบาลในขณะนั้นผลักดันการก่อตั้งพิพิธภัณฑ์ทั้งสองแห่งนี้ขึ้น กล่าวคือ บริบททางการเมืองในประเทศจะเห็นได้ว่า ในช่วงทศวรรษที่ 1980 นั้น ผลพวงจากการปราบปรามนักศึกษาในเหตุการณ์ที่เมืองกวางจู ทำให้แนวคิด “มินจู” (people movement) กลายเป็นกระแสทางวัฒนธรรมและการเมืองที่สำคัญในขณะนั้น และการที่เกาหลีใต้ได้รับโอกาสในการเป็นเจ้าภาพจัดการแข่งขันกีฬาเอเชียนเกมส์ในปี 1986 และโอลิมปิกเกมส์ในปี 1988 ส่วนบริบททางการเมืองระหว่างประเทศนั้นจะพบว่า ในช่วงนั้นทางรัฐบาลญี่ปุ่นมีแนวคิดที่จะปรับปรุงแก้ไขตำราเรียนวิชาประวัติศาสตร์ใหม่ โดยเฉพาะเหตุการณ์ในช่วงสงครามโลกครั้งที่สองที่ญี่ปุ่นมีบทบาทในลักษณะ “การรุกราน” ดินแดนต่างๆ ในทวีปเอเชียซึ่งสร้างความไม่พอใจให้แก่ชาวเกาหลีใต้เป็นอย่างมาก จากบริบททางประวัติศาสตร์ดังกล่าวนี้ส่งผลถึงการออกแบบงานศิลปกรรมบางชิ้นในพิพิธภัณฑ์ทั้งสอง เช่น งานประติมากรรม Statue of Indomitable of Korea และ The Spirit of March First ในพิพิธภัณฑ์ IHK ที่ได้รับอิทธิพลจากแนวคิด “มินจู” ในช่วงนี้ หรือการออกแบบลักษณะทางกายภาพและสถานที่ของพิพิธภัณฑ์ IHK ที่เน้นคติเชิงจิตตามแบบในสมัยจารีตกันนับเป็นการสะท้อนความรู้สึกในการต่อต้านญี่ปุ่นไปในตัวอีกด้วย ในขณะที่พิพิธภัณฑ์ NMCA นั้นมีลักษณะการนำเสนอที่แตกต่างออกไปจากพิพิธภัณฑ์แห่งแรกบางประการ นั่นคือ การเน้นความ “ล้ำสมัย” ผ่านผลงานทางศิลปะที่จัดแสดงในสถานที่แห่งนี้ ดังเช่น ผลงาน The More The Better ของแบ็กนัมจุน (Baek Nam-jun) ซึ่งเป็นบุคคลที่คาลยกตัวอย่างมาประกอบการอธิบาย แต่เหนือสิ่งอื่นใดนั้น ประเด็นที่คาลได้ตีความซึ่งผู้เขียนประทับใจประการหนึ่งคือ การก่อสร้างพิพิธภัณฑ์ทั้งสองโดยอาศัยแนวคิดชาตินิยมทางชาติพันธุ์และ “ความก้าวหน้า” ทางเศรษฐกิจในสมัยประธานาธิบดีช็อนนุน นั้นนับเป็นการ “เบี่ยงประเด็น” ทางการเมืองของประชาชนจากความเป็นเผด็จการและการใช้ความรุนแรงทางการเมืองในเหตุการณ์ที่เมืองกวางจูเมื่อปี 1980 อีกด้วย เมื่อเป็นเช่นนี้จึงอาจกล่าวได้ว่า พิพิธภัณฑ์ทั้งสองนั้นตอบ

สนองความต้องการของรัฐในขณะนั้นได้ถึง 2 ประการ นั่นคือ การปลูกเร้าแนวคิดแบบชาตินิยมเพื่อกลบเกลื่อนจุดต่างพร้อยทางการเมืองของประธานาธิบดีช็อน และการสร้างความรู้สึกให้ชาวเกาหลีได้พยายามมองไปข้างหน้า โดยเฉพาะบทบาทของเกาหลีใต้ในโลกในการจัดการแข่งขันเอเชียนเกมส์และโอลิมปิกเกมส์ในปลายทศวรรษที่ 1980 นั่นเอง และในที่สุดท้ายของบทความ คาลได้วิเคราะห์เหตุการณ์การรื้อถอนอาคารพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเดิมของเกาหลีใต้ในทศวรรษที่ 1990 อาคารนี้แต่เดิมเป็นที่ทำการของรัฐบาลญี่ปุ่นในสมัยอาณานิคม โดยสร้างอยู่บริเวณหน้าพระราชวังคยองบกตั้งที่ได้กล่าวมาแล้วในบทความที่หนึ่งของหนังสือเล่มนี้ สาเหตุที่มีรัฐบาลในสมัยประธานาธิบดีคิมย็องซัม (Kim Yeong-sam) รื้อถอนสถานที่แห่งนี้นั้น เนื่องด้วยอาคารแห่งนี้บดบังทัศนียภาพของพระราชวังคยองบก และตัวอาคารยังไปปิดกั้นพลังลมและน้ำตามคติความเชื่อโบราณในการสร้างอาคารของชาวเกาหลี โดยส่วนยอดของอาคารทางรัฐบาลไปจัดแสดงในที่โล่งแจ้งในพิพิธภัณฑสถาน IHK จากเหตุการณ์ดังกล่าวนี้ คาลตีความในทำนองว่าหากเปรียบเทียบยอดโดมเป็นตัวแทนของญี่ปุ่นแล้ว การนำยอดโดมมาวางในพื้นที่โล่งแจ้งนั้นก็ไมต่างจากการนำคนที่ตายไปแล้วมาฆ่าแหวะแล้วเสียบประจานในที่สาธารณะนั่นเอง

และบทความสุดท้ายของหนังสือเล่มนี้คือ “Flowing Back to The Future: The Cheonggye Stream Restoration” นั้น เป็นการกล่าวถึงการปรับปรุงทัศนียภาพและลักษณะทางกายภาพของคลองชองเกยจอนโดยอดีตนายกเทศมนตรีมีย็องบก (Lee Myung-bak) ซึ่งต่อมาได้รับการเลือกตั้งให้ดำรงตำแหน่งประธานาธิบดีในช่วงปี 2008-2013 หากพิจารณาลักษณะภูมิหลังเดิมของคลองแห่งนี้จะพบว่าคลองแห่งนี้ปรากฏขึ้นมาอย่างเก่าที่สุดก็คือสมัยราชวงศ์โชซอน ดังจะเห็นได้จากการขุดค้นพบสะพานโบราณในขณะที่มีการปรับปรุงคลองแห่งนี้ในปี 2003 ต่อมาในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สองนั้น คลองแห่งนี้เป็นที่รับรู้ใหม่ของชาวเกาหลีได้ว่าเป็นคลองที่สกปรก เต็มไปด้วยมลพิษจากอาคารต่างๆ และชุมชนแออัดที่อยู่ตลอดแนวคลองแห่งนี้จนมีคนไทยบางคนเปรียบเทียบคลองแห่งนี้ว่าเป็น “คลองแสนแสบ” ของเกาหลีใต้นั่นเอง ดังนั้นจากสภาพมลพิษของคลองดังกล่าวเป็นแรงผลักดันที่สำคัญที่ทำให้นายอึมมีแนวคิดที่จะปรับปรุงคลองแห่งนี้ให้เป็น “landmark” ของกรุงโซลซึ่งต่อมานายอึมก็ทำได้เป็นผลสำเร็จจนกลายเป็นผลงานชิ้นสำคัญที่นายอึมใช้หาเสียงในการเลือกตั้งประธานาธิบดีในช่วงปี 2007 อีกด้วย ในบทความนี้ ประเด็นที่คาลได้ตีความและวิเคราะห์ไว้อย่างน่าสนใจนั้น เช่น การเปรียบเทียบการจัดแสดงสะพานโบราณที่ขุดค้นพบดังที่ได้กล่าวมาแล้วกับการจัดแสดงซากตอม่อทางด่วนที่เคยคร่อมคลองแห่งนี้นับตั้งแต่ทศวรรษที่ 1970 ประเด็นนี้คาลมองว่าการบูรณะสะพานโบราณในสมัยราชวงศ์โชซอนให้กลับมาใช้งานได้อีกครั้งนี้นับเป็นการ “เชื่อมต่อดีด” โดยเฉพาะคนที่เข้ามาชมคลองนั้นจะได้มีความรู้สึกประหนึ่งว่ากำลังได้กลับเข้าไปสู่ยุคจาริตของเกาหลี นัยยะนี้นับเป็นการสร้างความรู้สึกร่วมกัน (collective subjectivity) ทางหนึ่งให้กับชาวเกาหลีได้อันเป็นคุณสมบัติขั้นพื้นฐานของการก่อตัวแนวคิดชาตินิยมนั่นเอง ในขณะที่การจัดแสดงซากตอม่อทางด่วนนั้น มีความหมายถึงการพัฒนาประเทศที่ล้มเหลวหรือผิดพลาดนับตั้งแต่ช่วงทศวรรษที่ 1970 ที่เน้นความเจริญทางเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมมากเกินไปจนส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อมในเมืองหลวง เป็นต้น

จากที่ได้สังเขปเนื้อหาทั้งหมดในข้างต้นนี้ จะเห็นลักษณะเด่นที่สำคัญของหนังสือเล่มนี้อยู่ 4 ประการด้วยกัน ประกอบด้วย ประการแรก การใช้หลักฐานที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษรเป็น “พระเอก” นำในการเสนอเนื้อหา หากอ่านบทความทั้งหมดโดยตลอดแล้วจะเห็นได้ว่า สิ่งที่คาลศึกษาอยู่นั้นล้วนเป็น “สถานที่” และ “วัตถุ” ตามวิสัยความถนัดของคาลที่สำเร็จการศึกษาทางด้านประวัติศาสตร์ศิลปะมา เพราะฉะนั้นวิธีวิทยาที่คาลใช้ในการวิเคราะห์ “สถานที่” และ “วัตถุ” เหล่านั้นจึงเป็นเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปะตามไปด้วย ได้แก่ ศัญศาสตร์ หลักการควบคุมปกครอง (governmentality) หรือ หลักการมอง (visual spectacle) เป็นต้น โดยคาลใช้วิธีวิทยาเหล่านี้มาวิเคราะห์เชื่อมโยงเพื่อหาความหมายทางการเมืองที่แฝงอยู่ใน “สถานที่” หรือ “วัตถุ” เหล่านั้น ซึ่งนับว่าเป็นการ “เติมเต็ม” ข้อมูลหรือชุดความรู้ทางประวัติศาสตร์เกาหลีสมัยใหม่ที่มีมักจะเน้นอิงกับหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรเป็นส่วนใหญ่ รวมทั้งยังทำให้เห็นความลุ่มลึกของการตีความ “สถานที่” และ “วัตถุ” ทางประวัติศาสตร์เหล่านั้นของคาลอีกด้วยอันเป็นแรงดึงดูดใจให้ผู้อ่านติดตามอ่านบทความโดยตลอดเล่ม

ประการต่อมาคือ เนื้อหาในบทความต่างๆ จากหนังสือเล่มนี้ทำให้เห็นได้อย่างชัดเจนว่าการจัดแสดงนิทรรศการ พิพิธภัณฑ หรืองานแสดงสินค้าต่างๆ โดยเฉพาะจากภาครัฐนั้นล้วนมีความหมายทางการเมืองแฝงอยู่เบื้องหลังโดยไม่รู้ตัว กล่าวคือ เนื่องด้วยการจัดแสดงนิทรรศการ พิพิธภัณฑหรืองานแสดงสินค้าดังกล่าวนี้ถือเป็นการ “เล่าเรื่อง” (narrate) ทางประวัติศาสตร์ประเภทหนึ่ง ดังนั้นกระบวนการในการจัดแสดงวัตถุหรือการออกแบบสถานที่ต่างๆ นั้นล้วนต้องมุ่งตอบสนองอุดมการณ์ทางการเมืองของรัฐในช่วงเวลาที่มีการจัดแสดงหรือก่อสร้างอาคารนั้นๆ เฉกเช่นเดียวกันกับการเขียนประวัติศาสตร์ในรูปของหนังสือหรือเอกสารสิ่งพิมพ์ต่างๆ อย่างในกรณีของหนังสือเล่มนี้ก็จะเห็นได้ว่า การจัดงานเอ็กซ์โปทั้งสองครั้งในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 เพื่อแสดงแสนยานุภาพทางการเมืองและเศรษฐกิจของญี่ปุ่นก็ดี หรือพิพิธภัณฑทั้งสี่แห่งที่คาลยกมาอธิบายซึ่งประโยชน์ทางการเมืองในการปลูกฝังแนวคิดชาตินิยมให้เกิดขึ้นในหมู่ชาวเกาหลีได้เป็นหลักฐานสำคัญก็ตนั้นสะท้อนให้เห็นว่าชุดความรู้ทางประวัติศาสตร์ที่นำเสนอโดยภาครัฐนั้นมีได้เป็น “ความรู้บริสุทธิ” แต่เป็นชุดคำอธิบายที่มุ่งตอบสนองผลประโยชน์ทางการเมืองของรัฐในแต่ละช่วงมากกว่านั่นเอง

ประการที่สามคือ จากการวิเคราะห์โดยใช้หลักฐานที่เป็น “วัตถุ” และ “สถานที่” ต่างๆ นั้นทำให้เห็นประวัติศาสตร์ของประชาชนโดยเฉพาะประเด็นที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวัน บทความที่แสดงให้เห็นถึงประวัติศาสตร์ของคนสามัญที่ชัดเจนมากที่สุดในหนังสือเล่มนี้มีอยู่ 2 บทความที่สามที่ว่าด้วยเรื่องการเปลี่ยนแปลงทางด้านกายภาพและทัศนียภาพของกรุงโซลในสมัยอาณานิคมของญี่ปุ่น และบทความสุดท้ายที่ว่าด้วยเรื่องคลองของเกยเจอน บทความทั้งคู่นี้ล้วนเป็น “ประวัติศาสตร์การเปลี่ยนแปลงของเมือง” ที่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตของคนทั่วไปอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้นั่นเอง

และประการที่สุดท้ายคือ การลำดับเนื้อหาในการนำเสนอและการใช้สำนวนภาษาที่ทำความเข้าใจได้ง่าย หากพิจารณาการวางโครงเรื่องในการนำเสนอบทความต่างๆ นั้นจะเห็นได้ว่าคาลได้แบ่งเนื้อหาออกเป็นสองส่วนใหญ่ๆ คือ ส่วนแรกจะกล่าวถึงการจัดงานเอ็กซ์โปของญี่ปุ่นในคาบสมุทรเกาหลีในปี 1915 และ 1929 อันเป็นเรื่องราว “ภาคอดีต” ในขณะที่ส่วนที่สองจะกล่าวถึงการจัดแสดงพิพิธภัณฑของเกาหลีใต้และญี่ปุ่นรวม

ไปถึงการปรับปรุงคลองของเกยจอนของกรุงโซลอันเป็นเรื่องราวใน “ภาคปัจจุบัน” ที่ใช้รับทางประวัติศาสตร์เข้ามาประกอบการอธิบาย จากการแบ่งเนื้อหาออกมาในลักษณะนี้ทำให้เห็นถึงสุนทรียะของสิ่งก่อสร้าง (aesthetic constructions) ตามชื่อหนังสือที่สามารถเห็นถึงที่มาที่แตกต่างกันได้ดังนี้คือ ในเนื้อหาส่วนแรกที่ว่าด้วยเนื้อหาในสมัยอาณานิคมญี่ปุ่นนั้น จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่าแนวคิดชาตินิยมที่เกิดขึ้นในคาบสมุทรเกาหลีเป็นผลกระทบโดยตรงจากการเข้ามาของญี่ปุ่น โดยเฉพาะการ “ทำให้เป็นสมัยใหม่” (modernization) ในด้านต่างๆ เช่น การปรับเปลี่ยนภูมิทัศน์และผังเมืองหรือการจัด exposition ทั้งสองครั้ง เป็นเหตุให้เกิดความรู้สึก “แตกต่าง” ระหว่างคนญี่ปุ่นที่มีความทันสมัย ก้าวหน้า มากกว่าคนเกาหลีที่ยังอยู่ในภาวะ “ล้าหลัง” จนกลายเป็นความรู้สึกที่คนเกาหลีมีส่วนร่วมผ่านการเห็นหรือสัมผัสกับศิลปะและสถาปัตยกรรมของสิ่งก่อสร้างตามแบบตะวันตกซึ่งเข้ามาแทนที่ศิลปะหรือสถาปัตยกรรมแบบเกาหลีในสมัยจาริต นับเป็นทางหนึ่งในการก่อตัวแนวคิดชาตินิยมของเกาหลีในช่วงนี้ ในขณะที่เนื้อหาในส่วนที่สองที่กล่าวถึงสมัยหลังอาณานิคมมาจนถึงปัจจุบันนั้น จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า การสร้างแนวคิดชาตินิยมเป็นผลผลิตจากคนเกาหลีด้วยกันเอง มิได้มาจากปัจจัยภายนอก (ญี่ปุ่น) ตลอดจนจุดมุ่งหมายก็ได้เป็นการเรียกร้องเอกราชเช่นในสมัยอาณานิคมดังจะเห็นได้จากการสร้างพิพิธภัณฑ์ทั้งสามแห่งในเกาหลีใต้ที่ต่างมุ่งเน้นการก่อสร้างอาคารหรือการจัดแสดงวัตถุที่ขบขันความเป็นชาตินิยมเพื่อตอบสนองความต้องการทางการเมืองของรัฐบาลในช่วงเวลาต่างๆ

นอกจากนั้นการแบ่งเนื้อหาตามลำดับเวลาดังกล่าวนี้อาจทำให้ผู้อ่านเกิดภาพต่อเนื่องในการติดตามเนื้อหาอันเป็นวิธีพื้นฐานในการทำความเข้าใจประวัติศาสตร์ ในขณะที่การใช้สำนวนภาษาของคาลนั้นนับว่าอ่านง่าย ไม่ซับซ้อนหรือสับสนวุ่นวายมากนักซึ่งผู้เขียนมองว่าการใช้สำนวนภาษาแบบเรียบง่ายนี้ถือเป็นข้อดีของงานทางวิชาการ เนื่องจากจะเป็นการเพิ่มโอกาสให้คนสามารถเข้าถึงงานทางวิชาการได้มากขึ้น โดยลดอุปสรรคเรื่องภาษาลง

หากใครที่สนใจประวัติศาสตร์เกาหลีสมัยใหม่ในมุมมองที่ต่างออกไปจากประวัติศาสตร์การเมืองหรือประวัติศาสตร์เศรษฐกิจโดยทั่วไปแล้ว หนังสือเล่มนี้นับว่ามีความน่าสนใจไม่น้อย เนื่องจากคาลได้ศึกษาประวัติศาสตร์การเมืองผ่าน “วัตถุ” และ “สถานที่” ในทำนองเดียวกันกับการศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปะผ่านสถาปัตยกรรมในช่วงหลังปี 2475 ของชาตรี ประกิตนันทการ³ ซึ่งเป็นความรู้สึก “แวบแรก” ของผู้เขียนที่ผุดขึ้นมาเมื่อได้อ่านหนังสือของคาลเล่มนี้

เชิงอรรถ

¹ ในบทความปริทัศน์นี้ ผู้เขียนจะถอดเสียงอักษรฮันกึลในภาษาเกาหลีออกเป็นอักษรโรมันตามระบบที่ประกาศโดย Ministry of Culture, Korea ในปี 2000 เป็นหลัก ยกเว้นวิสามานยนามบางชื่อที่สะกดตามระบบ McCune-Reischauer มาแต่เดิมจนเป็นที่นิยม เช่น Lee Myung-bak, Park Chung-hee เป็นต้น

² เหตุการณ์วันที่ 1 มีนาคม 1919 เป็นเหตุการณ์การรวมตัวประท้วงของชาวเกาหลีต่อรัฐบาลญี่ปุ่น โดยมีจุดประสงค์ที่สำคัญคือ การเรียกร้องเอกราชอันเป็นผลมาจากหลักการ self-determination หรือหลักการปกครองตนเองของประธานาธิบดีวูดโรว์ วิลสัน (Woodrow Wilson) ในปี 1919 ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 สิ้นสุดลง จุดเริ่มต้นของเหตุการณ์นี้สืบเนื่องจากข่าวลือที่ว่าจักรพรรดิโคจง (Gojong) ซึ่งเป็นจักรพรรดิองค์แรกหลังจากที่ไซออนประกาศสถานะของตนเองเป็นรัฐเอกราชจาก

จีนได้สวรรคตลงจากการถูกลูกยาพิษ ทำให้ชาวเกาหลีปักใจเชื่อว่าเป็นฝีมือของทางญี่ปุ่น ดังนั้น จึงเกิดการรวมตัวของชาวเกาหลีเพื่อประท้วงการปกครองในลักษณะกดขี่ของญี่ปุ่นรวมไปถึงความไม่พอใจในกรณีการสวรรคตของจักรพรรดิโคจงด้วย โดยหลักฐานของทางเกาหลีได้ระบุว่าผู้ที่เข้าร่วมชุมนุมในครั้งนั้นมีประมาณสองล้านคนเศษ ผลสุดท้ายของเหตุการณ์นี้คือ ทางรัฐบาลญี่ปุ่นได้ปราบปรามกลุ่มผู้ประท้วงอย่างรุนแรง โดยมีผู้เสียชีวิตรวมกันประมาณ 7,000 คน (โปรดดูรายละเอียดได้ใน Ki-baik, Lee (1984) *A New History of Korea* (Seoul, Korea: Ilchokak Publishers.), pp. 340-344) ความสำคัญของเหตุการณ์นี้ต่อการปกครองของญี่ปุ่นในคาบสมุทรเกาหลีช่วงเวลาดังกล่าวคือทำให้รัฐบาลญี่ปุ่นหันมาทบทวนนโยบายการปกครองในคาบสมุทรเกาหลีใหม่ โดยลดความแข็งแกร่งและหันมาใช้นโยบายทางวัฒนธรรมที่เน้นการดูดกลืน (assimilation) ผ่านกระบวนการทำให้เป็นญี่ปุ่นแทน (Japanization)

³ หากพิจารณางานของชาตรีที่ออกสู่โลกสาธารณะนับตั้งแต่ปลายทศวรรษที่ 2540 เป็นต้นมา จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่างานศึกษาของชาตรีที่โดดเด่นที่สุดคือการศึกษาการแสดงออกทางศิลปะและสถาปัตยกรรมในสมัยคณะราษฎร โดยชาตรีได้วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างบริบททางประวัติศาสตร์การเมืองและการแสดงออกทางศิลปะเข้าด้วยกัน อย่างเช่นในหนังสือ “ศิลปะ-สถาปัตยกรรมคณะราษฎร : สัญลักษณ์ทางการเมืองในเชิงอุดมการณ์” ที่ชาตรีได้อธิบายภาพรวมของงานศิลปกรรมในช่วงปี 2475-2490 ว่ามีแนวคิดเบื้องหลังที่เน้นหลักการในระบอบประชาธิปไตย ที่สำคัญเช่น ความเสมอภาค บทบาทของประชาชน ความก้าวหน้าและความทันสมัย เป็นต้น และในขณะเดียวกันก็พยายามละทิ้งความเป็น “สังคมเก่า” ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ออกไป ตัวอย่างที่เห็นได้เด่นชัดที่สะท้อนแนวคิดดังกล่าวนี้คือ การลดฐานานุศักดิ์ในงานศิลปะลงอันจะเห็นได้จากการออกแบบสิ่งก่อสร้างในสมัยนี้ที่เน้นรูปแบบทางเรขาคณิตแบบเรียบง่าย ไม่ซับซ้อนหรือมีลวดลายฉูดฉาดเหมือนสิ่งก่อสร้างในสมัยก่อนหน้าการปฏิวัติในปี 2475 เช่น ตึกบริเวณถนนราชดำเนินกลาง อนุสาวรีย์ประชาธิปไตย ตึกโดมของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เป็นต้น โปรดดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน ชาตรี ประภิตนพการ (2552) *ศิลปะ-สถาปัตยกรรมคณะราษฎร: สัญลักษณ์ทางการเมืองในเชิงอุดมการณ์* (กรุงเทพฯ: มติชน)